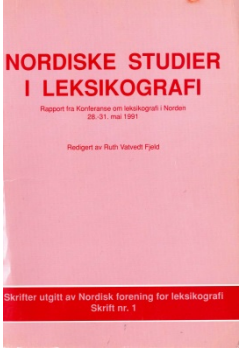

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Arbetet med Finsk-svensk ordbok: Normeringsproblem visavi finlandssvenskan	
Forfatter:	Nina Martola	
Kilde:	Nordiske Studier i Leksikografi 1, 1992, s. 515-521 Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Nina Martola

Arbetet med Finsk-svensk ordbok: Normeringsproblem visavi finlandssvenskan

En finsk-svensk ordbok som skall kunna användas i Finland kan inte bortse från finlandssvenskan. Att på ett smidigt sätt beskriva två varianter av målspråket är många gånger problematiskt, i all synnerhet som det för den ena varianten saknas en generell enspråkig beskrivning. Artikeln redogör för vilka problem man konfronteras med och hur vi inom finsk-svenska ordboksprojektet har försökt lösa dem.

I. Inledning

Tvåspråkiga ordböcker omtalas i regel inte i termerna *normativ* och *deskriptiv*. I den mån det görs brukar de väl räknas som deskriptiva. Att klassificera en ordbok som deskriptiv är en fråga om att beskriva *avsikten* med den. Hur den färdiga produkten används ligger utanför redaktionens kontroll.

Det finns automatiskt inbyggt ett visst mått av normativitet i alla ordböcker, också i de rent deskriptiva. Orsaken härtill är att språkbruket till sin natur är normativt.

En modersmålstalare har bestämda föreställningar om hur man får och inte får uttrycka sig i olika situationer. Han har känsla för stilvärden och för regionala och tidsmässiga variationer, och han anpassar hela tiden sitt språk i enlighet med den här normkänslan. Den intuitiva språkbrukaren följer således en norm. Normkänsla är en del av den språkliga kompetensen, både på individplanet och inom hela språkgemenskapen.

En deskriptiv ordbok beskriver språket i bruk, och åtminstone tillsvidare närmast skriftspråket i bruk. Skriftspråket håller sig till förhållandevis fasta regler som inte enbart det intuitiva språkkunnandet styr, utan också i hög grad de skrivregler som skribenterna har fått lära sig. Av de textmassor en ordbok bygger på har största delen dessutom producerats av yrkesskribenter, dvs. journalister, fackboksförfattare och skönlitterära författare, som kan antas ha god kännedom om reglerna.

Det är mot bakgrunden av de gemensamma reglerna och normerna inom en språkgemenskap som orden i en ordbok beskrivs och det är på basis av den som beskrivningen fungerar. Saknas den gemensamma normen blir beskrivningen problematisk. Det är det problemet vi står inför i vissa fall vad gäller finlandssvenskan.

II. Normer

Ordet *norm* och dess avledningar är mer eller mindre tvetydiga begrepp. I den här artikeln används *norm* ensamt i betydelsen 'deskriptiv norm'. Om en preskriptiv norm avses sägs detta

uttryckligen. *Normativ* och *normativitet* används däremot med avseende på en preskriptiv norm. I rubrikens *normeringsproblem* föreligger bägge betydelseerna.

A. Finsk och svensk norm

Finsk-svensk ordbok redigeras utgående från en finsk ordbok i vardande, *Suomen kielen perussanakirja* (=Finsk basordbok). Det är en deskriptiv ordbok med tydliga normativa inslag. Som komplettering används andra finska ordböcker.

Vad gäller den allmänsvenska normen följer vi gängse ordböcker.

B. Allmänsvenska — sverigesvenska — rikssvenska

I fortsättningen kommer jag att tala om svenskt standardspråk som *allmänsvenska*, då finlandssvenskan innefattas, eller *rikssvenska*, då finlandssvenskan kontrasteras mot standardspråket. Termen *sverigesvenska* används som sammanfattande benämning på svenskan i Sverige med dess regionala variationer (Liljestrand 1985: 6f, Reuter 1987:3f).

C. Den finlandssvenska normen

Det existerar ingenting sådant som en officiellt vedertagen finlandssvensk norm, varken en normativ eller en deskriptiv.

Den allmänsvenska normen är officiell norm också för svenskan i Finland. När det gäller skriftspråket tror jag nog att den väldigt långt kan omfattas av finlandssvenskarna, även om de när de själva skriver omedvetet bryter mot den så pass mycket att man känner igen texter som producerats i Finland. Det finns dock ofrånkomliga skillnader mellan finlandssvenska och rikssvenska, och de skillnaderna måste vi i viss utsträckning beakta.

De finländska särdragen brukar indelas i två typer, *finlandismer* och *fennicism*. Skillnaden är, grovt taget, att fennicismerna skvallrar om finsk påverkan, medan finlandismer är sådant som ålderdomligheter och svenska provinsialismer. Givet är att det inte finns någon skarp skiljelinje mellan typerna.

Det har skrivits ganska mycket om finlandssvenskan; en hel del böcker och ett stort antal allmänt hållna artiklar och en väldig mängd artiklar om enskilda språkdrag. Materialet finns excerperat och registrerat på Forskningscentralen för de inhemska språken, så vi har tillgång till det. Bristen med det är att det nästan genomgående rör sig om kontrastiva undersökningar där finlandssvenskan jämförs med rikssvenskan, och att det mesta kommit till i språkvårdande syfte. En del av de egenheter som presenteras som finlandssvenskheter har i själva verket begränsad utbredning i Finland. Upplysningar om i vilken utsträckning sverigesvenska uttryck eventuellt förekommer jämsides ges heller inte alltid.

Vi saknar alltså en finlandssvensk deskriptiv norm att basera oss på. Det finns inga frekvensundersökningar, inga undersökningar av faktiskt språkbruk i större finlandssvenska textmassor, som skulle kunna åskådliggöra regionala och stilistiska variationer i språkbruket. För våra syften känns materialet om finlandssvenskan därför ofta otillräckligt.

III. Linjen visavi finlandssvenskan

En och annan frågar sig kanske varför finlandssvenskt språkbruk överhuvudtaget skall beaktas om den officiella svenska normen en gång gäller även svenskan i Finland. Man kan väl nöja sig med de finlandssvenska uttryck som tas upp i SAOL och i övrigt lämna finlandssvenskan därhän?

A. Finlandismer som skall med

Om en finsk-svensk ordbok skall kunna användas i Finland måste finlandssvenskan beaktas. Även om man numera kan räkna med en viss marknad också i Sverige, så är det nog ändå i Finland och i finländska förhållanden ordboken kommer att ha sin huvudsakliga användning. Finland är ju ett officiellt tvåspråkigt land med finska som majoritetsspråk, vilket innebär att avsevärda mängden texter översätts.

Det finns ett område där det finlandssvenska bruket *måste* följas och där det rent av finns en officiell norm. De termer som förekommer i lagar och förordningar och som tas med i ordboken måste självfallet överensstämma med dem som används på svenska i Finland. Skiljer sig rikssvenskt och finländskt språkbruk ger vi i finsk-svensk ordbok båda varianterna försedda med vederbörliga etiketter.

Benämningar på en mängd organ, instanser och fenomen i samhället måste också tas med. I en del fall saknas instanserna helt i Sverige, i andra fall finns de men har annat namn.

För det tredje finns det en mängd andra mera informella företeelser som är specifikt finländska och som det givetvis finns behov av att tala om.

Ex. knackkorv (små korvar som liknar prinskorv men är längre)
 boboll (ett bollspel som påminner om baseboll)

Det vore absurt att föreslå uttryck som "en prinskovsliknande korv" eller "ett baseboll-liknande spel" i finländska sammanhang eller att bara ge närmaste sverigesvenska motsvarighet.

Om det finns mer eller mindre vattentäta skott mellan det rikssvenska och det finlandssvenska uttrycket måste båda tas med. Skulle det stå *korvkaka* i stället för *leverlåda* på en meny i Finland är det är inte många som skulle veta vad det bjuds på.

Orden *knackkorv*, *boboll* och *leverlåda* hör till den grupp finlandismer som kan betecknas som "allmänfinlandssvenska", dvs. det används över hela det finlandssvenska språkområdet och i alla stilarter. Sådana finlandssvenska ord har vi bedömt det som självklart att ta med.

B. Gränsdragningsproblem

I vilken mån skall man då ta med andra än allmänfinlandssvenska ord och uttryck, eller med andra ord, vilken tyngd skall man ge finlandssvenskan? Utrymmet är ju begränsat och i praktiken betyder det att varje finlandism finns med på bekostnad av något annat. Risken är att finlandssvenskan får oproportionerligt stort tyngd.

En storordbok innehåller uppslagsord från ett brett stilspektrum och ju ledigare stil desto mera avviker finlandssvenskan från språket i Sverige. Eftersom vår ordbok skall kunna

användas i finländska förhållanden är det nog rimligt att ta med en del utöver de ovannämnda typerna.

Våra användare har behov av att producera texter på olika stelnivåer och för olika målgrupper. Många av de texter som produceras på svenska i Finland riktar sig uteslutande till finländsk publik och är skrivna på ledigt vardagligt språk. Görs en sådan text väldigt rikssvensk kommer den att kännas främmande för det stora flertalet finlandssvenskar och förlorar därmed i informationsvärde.

Det är alltså befogat att bredda urvalet ytterligare. Detta ger dock upphov till många linjedragningsproblem.

1. Regionala olikheter

Till att börja med räcker vårt basmaterial, såsom ovan framgått, inte till för ett deskriptivt förhållningssätt. I många fall kan vi inte ens avgöra om ett ord skall anses som allmänfinlandssvenskt. Är det inte allmänfinlandssvenskt betyder det förstås att något annat uttryck används på resten av språkområdet. Detta andra uttryck kan vara antingen en konkurrerande finlandism eller samma uttryck som används i Sverige.

Replikskiftet nedan utspelade sig i en sportaffär i Borgå mellan den infödde expediten och en nyinflyttad österbottnisk kund:

- Jag har kommit för att hämta den där träningsdräkten

- Jaha, var har du den då?

Det till synes obegripliga svaret beror inte på att expediten inte hörde upp utan på en kommunikationsklyfta. Kunden använde *hämta* enligt sin allmänsvenska norm för en rörelse i båda riktningar, medan expediten tolkade det som 'ha med sig' enligt sydfinländsk norm.

Om Borgåbon hade varit kund i en österbottnisk affär kunde dialogen ha låtit ungefär så här:

- Jag har kommit för att söka den där träningsdräkten

- Vad är det för en träningsdräkt? Tror du att den finns här?

Söka i betydelsen 'hämta' är sydfinländskt språkbruk och helt främmande för österbottningar.

En ung nylänning skulle förmodligen inte heller ha sagt *träningsdräkt* utan *verrare* (ett lån från finskan).

Man kan grovt taget räkna med tre huvudregioner för finländskt "standardspråk". Det åländska språkbruket är det som ligger närmast sverigesvenskan. Österbotten bildar en region och södra Finland en tredje, båda med avsevärda inre variationer.

2. Relationer till rikssvenskan

Förhållandet till sverigesvenskan är invecklat. Vi har självfallet inte alltid att göra med entydiga par av typen *korvkaka* - *leverlåda*. Det förekommer överlappningar och betydelseglidningar av många slag. Det rikssvenska uttrycket kanske förstås men inte används, vilket

är vanligt. Den kan förekomma jämsides på vissa håll, i någon mån överallt eller som en jämbördig konkurrent. Här finns det stora regionala skillnader.

Vi skall se på hur några ord förhåller sig till sin sverigesvenska motsvarighet.

Ordet *villa* avser i Sverige 'enfamiljshus för året-runt-boende'. I Finland används ordet *egnahemshus*, som också har officiell status, dvs. det används i lagar och förordningar. Ordet *villa* är allmänt också bland finlandssvenskarna men uteslutande i betydelsen 'sommarstuga'.

Ordet *batteri* är gemensamt som benämning på batterier i radioapparater, ficklampor, klockor o.likn. I finlandssvenskan har ordet därtill betydelsen 'värmeelement', medan den sverigesvenska betydelsen 'bilbatteri' är främmande. Ett sådant kallas *ackumulator* eller i skrift ofta *ackumulator*. Språkvården rekommenderar dock att det rikssvenska spåkbruket skall följas i skrift i detta fall.

Sött vetebröd kallas vanligen *bulla* i Finland men ordet *vetebröd* förstås och förekommer också jämsides i vissa regioner.

Finlandssvenskan och rikssvenskan skiljer sig också genom preferens för olika synonymer. Ett sådant par är *våga* och *töras*. Det senare förstås av finlandssvenskarna men används inte aktivt. I Sverige är *töras* det dominerande ordet inom stora regioner och är vanligt i rikssvenskt standardspråk.

De här förhållandena måste beaktas i etiketteringen av ekvivalenter i vår ordbok.

3. Vardaglig stilnivå

När man rör sig neråt längs stilskalan ökar skillnaderna, vilket innebär att beskrivningen av den nivån i våra svenska källor ofta gäller uteslutande rikssvenskt språkbruk. En lång rad ord som hör till rikssvenskt vardagsspråk är främmande för finlandssvenskarna. På en del håll förstås de inte ens.

De rikssvenska ord som vunnit insteg i Finland uppfattas ofta som hörande till en annan stilnivå. Orden *kille* och *tjej* t.ex. upplevs sannolikt som slangartade av många finlandssvenskar, medan de för sverigesvenskans del knappast numera kan betecknas som slang. I de här fallen saknas alltså den gemensamma normkänsla som jag talade om i inledningen.

Det är inte bara skillnaderna mellan sverigesvenska och finlandssvenska som blir större när man rör sig neråt på stilskalan. Också de regionala skillnaderna inom finlandssvenskan ökar.

Det här innebär att man för många talspråkliga och slangartade uppslagsord antingen måste nöja sig med de ekvivalenter som finns upptagna i sverigesvenska uppslagsböcker, vilket gör att ordboken i de fallen inte vänder sig till finländsk publik, eller också redovisa flera finländska ekvivalenter med en metaspråklig angivelse om regionen, vilket är att ge en marginell ordtyp stort utrymme. Finlandssvenskan har inte i samma utsträckning som sverigesvenskan ett förråd av vardagliga ord med allmän spridning.

En påfallande regional skillnad är att det på tvåspråkiga områden, särskilt i södra Finland, är vanligt med finska lån och citatlån i ledigt språk. På enspråkiga områden förekommer det mycket sparsamt, och vad mera är, de finska lånen förstås inte ens. Man kan därför inte utan vidare presentera dem som vardaglig finlandssvenska. En intet ont anande översättare som använder dem i syfte att nå ut till den finlandssvenska publiken råkar i stället ut för att inte bli förstörd på vissa håll i landet och för att kanske rent av väcka förargelse.

C. Etikettering

Vi har försökt utveckla ett system för bruklighetsetiketteringen som beaktar de regionala skillnaderna utan att ge finlandssvenskan oproportionerligt utrymme. Vid vattentäta skott mellan rikssvenskt och finlandssvenskt ger vi ett par *sverigesvenska* — *finlandssvenska*. Vanligare är dock att det finns en allmänsvensk ekvivalent, som är gångbar i Finland, och att det vid sidan av den finns en mer eller mindre spridd finlandism. Det allmänsvenska ordet ges först och oetiketterat och vi får alltså ett par \emptyset — *finlandssvenska*. Den finlandssvenska ekvivalenten kan dessutom få en precisering *finlandssvenska vanligen, finlandssvenska även* beroende på hur spridd den är.

D. Normativa överväganden

Svenskan är ett minoritetsspråk i Finland (talas som modersmål av knappa 6 %) och existerar under ett enormt tryck från majoritetsspråket. En avsevärd del av de svenska texterna som finlandssvenskarna tar del av är översättningar och, tyvärr, ganska många av dem otypliga och stelbenta. De finländska läsarna kommer att läsa samma fel gång på gång, vilket leder till avtrubbning. Många finlandssvenskar är dessutom tvåspråkiga (bl.a. en så pass viktig påverkargrupp som journalisterna) och lever och verkar i finsk miljö med den risk för uttunning av modersmålet som det innebär. Deras svenska påverkas strukturellt och idiomatiskt av finskan. Följden är att finskan lyser igenom också i texter som produceras direkt på svenska. Finlandssvenskan riskerar att bli svenska på finska.

Vi har bedömt det som vår uppgift att i den mån vi har möjlighet försöka motarbeta de här tendenserna i vår ordbok. I ett land där så mycket översätts kan en storordbok rent av ha ett visst inflytande, åtminstone så pass, att de som tittar efter i ordboken kanske undviker vissa fällor.

Vad gäller de normativa övervägandena arbetar vi i nära samråd med den finlandssvenska språkvården.

Hävdvunna och allmänt spridda finlandismer redovisas. I princip drar vi gränsen vid reglerna för korrekt allmänsvenskt språkbruk. Den felaktiga användningen av *hämta* (ovan) redovisas alltså inte, trots att den är relativt stor spridning.

Finska lånord förhåller vi oss ytterst reserverat till. Vissa mycket användbara och väl etablerade ord får i alla fall komma med (t.ex. *talko* 'arbetsgille'). Direkta lån är inte särskilt vanliga i skrift.

Men det finns en annan typ av fennicismers som är vanliga och dessutom betydligt mera bedrägliga. Det är sammansättningar som är bildade på svenska men enligt modell från finskan.

Fyller de här en nisch kan de accepteras, men ofta är det fråga om onödiga nybildningar som kommit till därför att man inte känt till existerande svenska ord eller inte insett att det betydde samma som det finska "modellordet". Exempel på sådana ord är *mottagningscentral för flyktingar* eller *flyktingcentral* i stället för *flyktingförläggning* och *hinderritt* i stället för *[ban]hoppning*.

På samma sätt kan hela uttrycksätt lånas in, och trots att uttrycken kan vara nog så målände på ursprungsspråket är det ingen anledning att acceptera dem om de inte förstås av svenskar som inte kan finska. Att ha sin egen ko i diket (att ha egna intressen att bevaka, att

tala för sin sjuka mor) och *att lyfta katten på bordet* (att tala klarspråk, att ta tjuren vid hornen, att tala ut om något) är uttryck man då och då ser i finlandssvenska texter.

IV. Slutord

Finlandssvenskan och dess förhållande till sverigesvenskan väcker med jämna mellanrum debatt bland finlandssvenskarna. Otvivelaktigt finns det en del påfallande skillnader, och den som följer med språket i bruk får lätt intryck av att skillnaderna håller på att öka. Det är dock lätt hänt att man fäster sig vid skillnaderna och glömmer bort att den överväldigande delen av språkgodset är gemensamt. Faktum är att det är i en ganska liten del av ordboksartiklarna vi behöver ta till etiketten *finlandssvenska*, och då måste man ändå räkna med att skillnaderna mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk accentueras i en finsk-svensk ordbok, eftersom finskans påverkan på finlandssvenskan aktualiseras just i den. I en engelsk-svensk ordbok anpassad för både Finland och Sverige skulle problemprocenten vara ännu lägre.

Litteratur

- Liljestrand, Birger. 1985. *Juttu och sammetsfarmare. Notiser om finlandssvenskt tidnings-språk*. Umeå.
- Reuter, Mikael. 1987. Vad är finlandssvenska. I: *Språkbruk 1/1987*: 3-10. Helsingfors.